

Aysima Mirsultan, *Die alttürkische Xuanzang-Biographie X. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von A. v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2010, 360 s.

Eldeki kitap Eski Uyurca Xuanzang Biyografisi X. bölüm üzerine yapılmış üçüncü çalışmaya aittir. Daha önce 1975'te Semih Tezcan 10. bölümün metnini transkripsiyon, çeviri, açıklamalar ve sözlük şeklinde hazırlanmıştı (Ankara, 1975). Semih Tezcan'dan sonra 10. bölüm bir kez de Kahar Barat tarafından ele alınmış; Barat, doktora tezi olan 9. bölüm ile birlikte yayımlanmıştı; transkripsiyonlu metin, çeviri, notlar ve sözlük şeklinde olan çalışma Çince metin ile karşılaştırmayı da içerir (*The Uyur-Turkic Biography of the Seventh-Century Chinese Buddhist Pilgrim Xuanzang. Ninth and Tenth Chapters*, Edited and translated with a commentary by Kahar Barat, Bloomington, Indiana 2000; tanıtımı için bk. M. Ölmez, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 21. cilt, 2. sayı, 2011: 311-315).

Elimizdeki çalışma uzun bir giriş, transkripsiyonlu ve transliterasyonlu metin, metnin Almanca çevirisi, açıklamalar, alıntı sözlerin dizini ve metnin bütününün dizininden oluşur.

Giriş, Xuanzang Biyografisi üzerine yapılan çalışmaların tarihçesi ile başlar. Kısaca yazmanın durumuna değinilir. 10. bölüm üzerine yapılan çalışmalar gözden geçilir. Son yayın ile Kahar Barat'ın çalışması arasındaki okuyuş farklılıklarına değinilir. Bu farklar, özellikle tamamlamalar kısmında görülmektedir (s. 21). 21.-26. sayfalar K. Barat'ın 2000 yayını ile yazarın çalışması arasındaki farkları ortaya koyar.

Girişin en önemli noktalarından birisi, Çince metin ile Uyurca metin arasında yapılan karşılaştırmalardır (29-47). Bu farklar çevirmenin üslubundan, yanlış anladığı noktalara varıncaya değin çok çeşitlilik gösterir.

Bu farklar kısaltılmış veya genişletilmiş bölümleri, söz dizimi özellikleri vb. içerir.

Yazım özellikleri, paleografik konular ve metnin konkordansı (kullanılan yazmanın demirbaş kayıtları ve bugüne kadarki yayınlardaki satır numaralarının listesi) yer alır.

Kısaltmalar ve bibliyografyadan sonra metin yer alır. Konkordansa göre Barat, 10. bölüme ait fragmanların tamamına yakınıni tespit edip yayımlamıştır, Semih Tezcan yaklaşık 1.000 satırlık kısmını, Aysima Mirsultan ise mevcut fragmanlara göre 1.387 satırı tespit edip yayımlamıştır.

Giriş bölümüne ilişkin kısa notlar:

- s. 14'te (üst) yer alan Semet 2003 düzeltilmeli, kastedilen Semet 2002 veya 2004 olmalı.
- s. 26 kokuz → tokuz
- s. 46 Zıt sözcük çiftlerine yer verilirken Çinceye göre sıralaması farklı olan örneklere de yer verilir. Burada *qing zhong* 輕重 *agir yenik* ibaresi “Manchmal aber vertauscht der Übersetzer die Reihenfolge, wie im Falle von” altında olmalıdır.
- s. 55'te yer alan CHOI ile kastedilenin hangi kaynak olduğu açık değildir.
- s. 69 Görülmemiş, eksik kaynak olarak şu çalışma zikredilebilir: L. Yu. Tuğuşeva, “O slovosocetanii “türk yoçul bodun” v drevnetjurkskich pis'mennih pamjatnikah”, (*Tyurkskiye i mongol'skiye pis'menniye pamyatniki. Tekstologičeskiye i kul'turovedçeskiye aspekti issledovaniya*, Moskva 1992: 97-101)

Metin bölümü üzerine kısa notlar

73.-202. sayfalar arasında yer alan metin şu şekilde hazırlanmıştır:

Her satırın öncelikle transkripsiyonu, hemen altında transliterasyonu, her sayfanın altında Almanca çevirisi verilmiştir.

Her fragman ilk ve son satırlarına denk gelecek şekilde Taishō metninden birer ikişer Çince dengi ile gösterilmiştir. Metnin ilk üç satırı bugün tamamen kayıptır. İlk üç satır, hazırlayanca önceki bölümlere göre tamamlanmıştır.

8 *çoo an* sözü birleşik olarak *çooan* şeklinde yazılsa daha uygun olurdu.

153.-154. satır: *azu ymä* [yavız] *külüg münür* “Einmal fuhr er hinaus auf einen See, ..” okuyuşu ve çevirisi dikkat çekicidir. Çeviriye göre buradaki kelime *köl* “göl” olmalıdır; ancak Çince metne göre *kölüg* “Wagen, Gefährt; Lasttier, Tragtier / araç, taşıt; yük hayvanı” (276a03: 或見乘危履嶮) olmalıdır.

290 ’nksyz *änsiz* “äußerst” için krş. *anşız* “extrem, sehr” UW 164b-165b

308 *ärtä ulug* başka örnekleri var mı ? *ärtiñü* beklenirdi.

336 *turkak* → *turgak* okunsa daha uygun olurdu.

399 Choi’ye göre *kara* “Leiche / ceset” ve *bag* “Matte” (Choi 1988: 165-166); Çince için krş. s. 226-227’de yer alan açıklama ve Clauson 311a.

431-2 *bo tül saña körmez mañ[a] körür* “Dieser Traum zielt nicht auf dich, sondern auf mich”. Buradaki +KA *kör-* “+(y)A ait olmak” yapısı eski Türk yazıtlarındaki kullanım ile benzerlik gösterir: Bilge Kağan Yazıtı, kuzey yüzü 2: *anta : içreki : bodun : k^oop : maña : körür* “bu (sınırların) içerisindeki halkın tamamı bana bağlıdır”.

462 *inçkä* → *inçgä* ?

556 *tüzü* “alle” bence *ö* ile *tözü* olmalı.

711 *yelü kögän* için bk. aşağısı, açıklamalara ait notum.

832 *ürgür-* ve ilgili “Kommentar”; nadir bir kelimedir, bu konuda yararlı bir açıklama yer alır.

841 *yıglamaglı açımaglı* → *yıglamaklı açımaklı* olmalıdır.

953 *-ö-* ile *köymäkli[g]* okuyuşu değiştirilip *-ü-* ile okunmalı, Oğuzca söz konusu olunca *-ö-* ile okunmalı.

1124 *y[oryur]* bu tamamlama kesin değil.

1180 Çince 小乘 *xiaosheng*'in transkripsiyonu bu şekilde *sio-şen* mi olmalı?

1218 *[el]inçäki*, bence *[el]intäki* olmalı, belki bir dizgi hatası.

1283 transkripsiyonda *ke[n]gürü* yerine *keñürü* olması gerekirdi, çünkü *ŋ*'yi oluşturan *-nk-*'den kayıp olan *-n-* dolayısıyla italik *ŋ* daha uygun olurdu.

1295.-1299. satırlar A. von Gabain'in transkripsiyonuna göre olduğu için kitabın bütününde kullanılan sistemden farklıdır, örneğin *yañluk* burada *-g* ile *yañlug* olarak yazılmıştır. 1314.-1318. satırlar da aynı şekildedir.

Açıklamalar üzerine notlar:

41. açıklamada yer verilen *ötli kay* acaba *öt<ig>li kay* olarak düşünülebilir mi?

211. *bilir ukur*, buradaki *ukur* acaba bir yazım hatası mı? *ukar* beklenirdi.

553-557'de *imär-* dolayısıyla yer verilen Ölmez 157.-158. satırlar dipnotta belirtildiği gibi doktora değil doktora sonrası çalışmasına aittir.

618. satırda yer verilen 明藏禪師 *me-tso şen-şi* içerisinde yer alan 禪師 *chanshi* sözü “meditasyon ustası” yerine çevirmence (Şingko Şeli Tutung) özel isim gibi algılanmıştır. Benzer örnekler için Ölmez 1996'ya bakılabilir (“Über die Sanskrit- und Chinesisch-Kenntnisse der Uiguren”, *Turfan, Khotan und Dunhuang. Vorträge der Tagung “Annemarie von Gabain und die Turfanforschung“*, veranstaltet von der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12.12.1994) (ed.) R. E. Emmerick, W. Sundermann, I. Warnke u. P. Zieme, Akademie Verlag, 1996: 245-253).

690 *bunki (bunki tæg* “Normalzustand”, s. 137; “wie früher” s. 247); Mirsultan, burada Clauson'un 1972'de önerdiği Orta Farsçaya ait *pwn* ile Choi 1988'de önerilen Çince 本 *ben* açıklamalarına yer

verir, Tezcan 1975, Ş. Tekin 1980 ve Zieme 1990'daki açıklamalar, bilgiler yer almaz. Anılan kaynaklar ve ayrıntılar için bk. s. 246-247.

710-711. ile 720-721. satırlarda yer alan *yelü kögän* için "Tibet Buddhizmine Ait Eski Uygurca *Bahşı Ögdisi*"nde yer alan açıklamama bakılabilir (M. Ölmez, "Tibet Buddhizmine Ait Eski Uygurca *Bahşı Ögdisi*", *Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*. Herausgegeben von / Yayına Hazırlayanlar: J. P. Laut / M. Ölmez, Freiburg/İstanbul 1998: 261-293, özellikle 273-274. sayfalar).

902-903'te geçen *kapız* için Semih Tezcan 1975'te uzun açıklama yer alır, zikredilmesi yararlı olacaktır.

1215. satırda zikredilen *suk* "haset, kıskanma, imrenme" Pañcatantra fragmanlarında ve Kur'an tercümelerinde de görülür.

1250. satırda HT VI'da yer alan [*yeti ädgü bilig*]lärda okuyuşu için önerilen [*yeti ädgü*]lärda şekli düşünülebilir bir tamamlama önerisidir.

1262'de geçen *yuy* için V. Rybatzki'nin konuyla ilgili makalesi zikretmeye değer bir çalışmadır.

Açıklamaları takiben Taishō yayınına dayanan Çince metin yer alır. Bunu, alıntı kelimeler dizini ile Uygurca kelimeler dizini izler. Çince alıntı kelimeler listesinde 464. satırda yer alan *wıtsı* gözden kaçmıştır.

Uygurca kelimeler dizininde yer alan *alım: a.+la* 293 şekli *alımla* olarak düzeltilmelidir. Kelime bir bütündür, *alım diye bir kelimeye gelen *+la* eki söz konusu değildir.

Eldeki çalışma, Eski Uygurca Xuanzang Biyografisi çalışmalarını bütünlükten bir çalışmadır. IV, V, VI. bölümlerin de benzer yöntemle hazırlanıp yayımlanmasıyla Xuanzang Biyografisi üzerine olan metin yayımları tamamlanmış olacaktır.

Mehmet ÖLMEZ

olmez.mehmet@gmail.com, İstanbul